УДК 81:82.091
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-17

Наталя ПЛОТНІКОВА,
orcid.org/0000-0001-9719-6238
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного фармацевтичного університету
(Харків, Україна) nataliplotnikova02@ukr.net
Вікторія САВІНА,
orcid.org/0000-0002-9734-5085
викладач кафедри іноземних мов
Національного фармацевтичного університету
(Харків, Україна) savvik555@gmail.com
Людмила СЕМЕНОВА,
orcid.org/0000-0001-9644-0868
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) slyudmila036@gmail.com

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕЇЗМІВ ТА МІФОЛОГІЗМІВ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ)

Взаємодія культур європейських народів, які увібрали в себе елементи античності та християнства, творче переосмислення цінностей античного світу, особливо в періоди культурних коливань епох Відродження та Класицизму, сформувало множинність та неоднорідність культурно-історичних і літературних джерел інтернаціоналізмів. В умовах існування множинності та неоднорідності літературних джерел як особливостей творчого перекладання класичних міфологічних сюжетів розвиток паралелізму особливо яскраво свідчить про спільність асоціативно-образного мислення різномовних народів, що дозволило досягти однакових логіко-образних та логіко-фразеологічних ідей. Це підтверджується фактичним матеріалом нашої роботи, отриманим шляхом суцільної добірки з фразеологічних словників.

Стаття присвячена висвітленню особливостей функціонування ономастичних компонентів у фразеологічних одиницях на матеріалах неспоріднених мов. Зіставний аналіз французької, англійської, російської та української мов дав можливість говорити про певні міжмовні збіги та розбіжності. Наявність міжмовних збігів у галузі фразеології неспоріднених мов – це закономірне явище. У процесі зіставного аналізу біблейської та міфологічної фразеології виявлено, що риси подібності фразеологічних одиниць переважають над розбіжностями. Найсуттєвіші розбіжності спостережено в галузі граматики, де побутують стабільні, непорушні відносини. Із метою дослідження та висвітлення специфіки функціонування онімів у фразеологічних інтернаціоналізмах у статті наведено типологію ономастичних фразеологізмів, представлено структурно-граматичний аналіз та класифікацію фразем з ономастичним компонентом, завдяки чому розбіжності виявлено у числі, компонентному складі, граматичних формах дієслів.

Ключові слова: *точні фразеологізми, неточні фразеологізми, інтернаціоналізм, біблеїзм, міфологізм.*

Natalia PLOTNIKOVA,
orcid.org/0000-0001-9719-6238
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine) nataliplotnikova02@ukr.net
Victoria SAVINA,
orcid.org/0000-0002-9734-5085
Lecturer at the Foreign Languages Department
National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine) savvik555@gmail.com

Lyudmila SEMENOVA,
orcid.org/0000-0001-9644-0868
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) nataliplotnikova02@ukr.net

STRUCTURAL AND GRAMMATICAL PARALLELS OF PHRASEOLOGICAL BIBLEISMS AND MYTHOLOGISMS WITH AN ONOMASTIC COMPONENT (ON THE MATERIAL OF NOT-RELATED LANGUAGES)

The interaction of European peoples cultures, which absorbed elements of Antiquity and Christianity, creative rethinking of the ancient world values, especially in periods of cultural fluctuations of the Renaissance and Classicism, formed a plurality and heterogeneity of cultural, historical and literary sources of internationalism. Given the multiplicity and heterogeneity of literary sources as features of creative translation of classical mythological stories, the development of parallelism is particularly clear evidence of the common associative-figurative thinking of multilingual peoples, which allowed to achieve the same logical-figurative and logical-phraseological ideas. This is confirmed by the factual material of this work, obtained by a continuous selection from the phrase dictionaries.

The article is devoted to the peculiarities of the functioning of onomastic components in phraseological units on the materials of unrelated languages. A comparative analysis of French, English, Russian and Ukrainian languages gave the opportunity to talk about certain interlingual similarities and differences. The presence of interlingual coincidences in the field of phraseology of unrelated languages is a natural phenomenon. In the course of a comparative analysis of biblical and mythological phraseology, it was found that the similarity features of phraseological units prevail over differences. The most significant differences are observed in the field of grammar, where there are stable, unbreakable relations. In order to study and highlight the specifics of the functioning of onyms in phraseological internationalisms, the article presents the typology of onomastic phraseology, presents structural-grammatical analysis and classification of phrases with onomastic component due to which differences are found in number, component composition, grammatical forms of verbs.

Key words: *acurate phraseology, inaccurate phraseology, internationalism, biblicalism, mythologism.*

Постановка проблеми. За останні роки підвищена увага лінгвістів спрямовується на вивчення проблем міжмовних відносин та пов'язаних із ними специфічних процесів, одне з важливих місць серед яких посідає проблема мовно-культурних контактів, а саме міжнародних елементів, або так званих «інтернаціоналізмів» різних мов світу. Під інтернаціоналізмами розуміють елементи двох або більше споріднених та неспоріднених мов, схожих як за змістом, так і за формою, що беруть початок з одного першоджерела або виникають самостійно, без запозичення однією мовою з іншої (Солодухо, 1984: 124).

Аналіз досліджень. Серед вітчизняних та зарубіжних лінгвістів не існує єдиної думки щодо походження, сутності та міжмовних ознак у неспоріднених мовах. Так, до 1950-х років інтернаціоналізми розглядались у зв'язку з питаннями запозичення, їх не вичленовували з діахронічної категорії. На межі 1960-х у мовознавстві виникли дві течії у питанні вивчення інтернаціональних слів: з одного боку, інтернаціоналізми не вирізняли з кола запозичень, що простежується в працях І. Арнольд, М. Маковського, Ю. Сорокіна, а з іншого – спостерігалось ототожнення цих двох категорій (В. Акуленко, Ю. Бєльчіков, Р. Будагов). Аналіз сучасних лінгвістичних праць із фразеології свідчить про поглиблений інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до фразеологічних одиниць, коріння яких сягає Біблії та міфології, як-от М. Алефіренко, Н. Бахилін, Є. Бетехтін, А. Бірих, Ю. Гвоздарєв, Й. Матешич. Певною мірою описані фразеологізми з власними назвами міфологічного та біблійного походження (Н. Павлюк, Т. Пустовіт, О. Сафронова) та з назвами людей (Н. Щербакова).

Мета статті – на базі комплексного аналізу порівняти структурні особливості та функціонування фразеологічних одиниць, до лексичної структури яких входить ономастичний компонент біблійного або міфологічного походження, у сучасних українській, російській, англійській та французькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Джерелами інтернаціональної фразеології є антична історія, література, грецька і римська міфологія та Біблія. Англійський мовознавець Логан П. Сміт ще у 20-ті роки XX ст. спробував установити тематичні групи фразеологізмів, серед яких він виокремив фразеологізми біблійного походження як особливий розряд, що пізніше отримав назву ***фразеологічних біблеїзмів***. Сьогодні фразеологізми міфологічного походження мають назву ***фразеологічні міфологізми***.

Фразеологічні біблеїзми та міфологізми активно функціонують в усному мовленні й художньо-публіцистичних творах, становлячи значний прошарок фразеологічної системи мови. Ці фразеологічні одиниці характеризуються тотожністю семантики образу, генетичним зв'язком, а також певною відповідністю в структурі та лексичному складі компонентів. Вони є національними за формою та інтернаціональними за змістом (Солдатова, 1997: 62).

Серед фразеологічних одиниць, коріння яких сягає Біблії та міфології, особливою різноманітністю експресивно-емоційних та оцінних нюансів і багатством структурних типів характеризується ономастична фразеологія. Саме ономастичний компонент у складі фразеологічних одиниць є провідником екстралінгвістичної інформації про денотат імені, що дозволяє класифікувати такі одиниці як біблеїзми та міфологізми й розглядати їх як замкнену мікроструктуру мови (Сафронова, 1997: 1). Яскравими лексичними компонентами зазначених фразеологізмів є власні назви, серед яких – імена біблійного походження або взяті з грецької міфології.

Ономастичний компонент, який втратив функціональні ознаки власної назви, на відміну від загальних назв ономастичного походження (напр. *Хам, Ірод, Іуда*), продовжує зберігати щільний генетичний зв'язок із власною назвою. І цей зв'язок може в будь-який момент актуалізуватися в мові, особливо в художній.

Усі стійкі українські звороти з ономастичним компонентом можна умовно поділити на дві групи: до першої належать фразеологічні одиниці інтернаціонального плану з античними, біблійними, іншими книжними іменами та іменами дохристиянських язичницьких божеств, міфічних істот, відомих не тільки українській культурі; до другої групи належать специфічно українські звороти, для яких характерні іншомовні імена, адаптовані в українському мовному середовищі, що мають національні фонетичні та морфологічні форми, вигадані назви, імена та прізвища історичних осіб, тепер забутих, але колись відомих людей, національні топоніми й зооніми. Власні назви (топоніми, зооніми) тісно пов'язані із соціальним, духовним життям народу-носія і є частиною словникового складу. Вони мають складну семантичну структуру, збагачену різними історичними, соціальними, культурними асоціаціями (Техников, 1990: 32).

Фразеологічні одиниці, де власна назва співвідноситься з денотатом (героєм чи топонімом із художніх творів, біблійних, євангельських оповідань, міфів) варто розглядати окремо, оскільки вони є інтернаціональними і входять до загальнолюдського культурного фонду: *Ноїв ковчег, нитка Аріадни, між Сциллою і Харибдою, Гордіїв вузол, Каїнова печать*.

Зіставний аналіз української, російської, французької та англійської фразеології дає можливість говорити про певні міжмовні збіги та розбіжності. Наявність міжмовних збігів у галузі фразеології неспоріднених мов є закономірним явищем.

За ознаками збігу та розбіжності з прототипами в інших мовах фразеологізми поділяються на точні та приблизні копії оригіналу.

Точні фразеологізми – це фразеологічні одиниці, які збігаються лексично, граматично та семантично з прототипами, наприклад: *громоздити Оссу на Пеліон* (укр.) – *громоздить Оссу на Пелион* (рос.) – *entasser Ossa sur Pelion* (фр.) – *to pile Ossa on Pelion* (англ.).

Неточні фразеологізми – це фразеологічні одиниці, які мають лексичні, граматичні або семантичні розбіжності. Дослідження встановлюють, що виникнення більшості неточних фразеологізмів – результат переоформлення калькованих зворотів за нормами мов, які їх запозичують, наприклад: *єрихонська труба* (укр.) – *иерихонская труба* (рос.) – *trompette de jéricho* (фр.) – *bull of Bashan* (англ.).

Серед неточних фразеологізмів найбільша кількість розбіжностей наявна в граматичній структурі. Так, між українськими, російськими, англійськими та французькими фразеологізмами виявлено такі структурно-граматичні розбіжності:

І. Наявність артиклів у багатьох французьких та англійських фразеологізмах, що пояснюється особливостями граматичної структури цих мов та відмінностями від слов'янських: *прокрустове ложе* (укр.) – *прокрустово ложе* (рос.) – *the bed of Procrustes* (англ.) – *le lit de Proc(r)uste* (фр.)

Наприклад: *А душі людей, загиблих, замучених, розстріляних, повішених фашистами людей стоять навколо мене й мовчать. Бо їхніх мук не можна передати словами, їхні страждання не вкладаються в* ***прокрустове ложе*** *законів контрапункту, їхні стогони дужчі за урагани над материками й морями* (П. А. Загребельний).

This is the deadly logic of the Big Lie. Of such is made ***the bed of Procrustes*** *in which all must be stretched out or cut down to size once the original fraudulent premise is accepted* (G. Green).

ІІ. Препозитивне означення стає постпозитивним (особливо у французькій мові): *аріаднина нитка* (укр.) – *ариаднина нить* (рос.) – *fil d'Aria(d)ne* (фр.) – *ariadne's clew/clue* (англ.).

Наприклад: *Мы бодро пойдем навстречу злоумышлению, и ежели находящаяся в наших руках* ***ариаднина нить*** *приведет нас к дверям логовища, то уж, конечно, для того, чтобы несомненно и неминуемо обрести поличное* (М. Е. Салтыков-Щедрин).

Vous saurez alors ce qu'est le monde, une réunion de dupes et des fripons. Ne soyez ni parmi les uns ni parmi les autres. Je vous donne mon nom comme un ***fil d'Ariadne*** *pour entrer dans ce labyrinthe* (H. de Balzac).

III. Номінативна конструкція з прийменником **de** (іменник + прийменник **de** + іменник), типова для французької мови, змінює в англійській мові прийменник **de** на прийменник **of** або стає номінативною конструкцією з означенням в препозиції: *Ахилесова п'ята* (укр.) – *Ахилесова пята* (рос.) – *talon d'Achille* (фр.) – *Achilles' heel* (англ.); *Дамоклов меч* (укр.) – *Дамоклов меч* (рос.) – *épée de Damocles* (фр.) – *sword of Damocles* (англ.).

Наприклад: Raoul: *Vous n'avez pas honte d'être superstitieuse?* Martine : *je n'ai jamais eu à le regretter*. Raoul : *Après tout, chacun a son* ***talon d'Achille*** (I. Deval).

What will it be when the increase of yearly production is brought to a complete stop? Here is the vulnerable place, the ***heel of Achilles****, for capitalistic production* (N. Coward).

IV. Розбіжності в реалізації граматичної категорії числа: *геркулесова праця* (укр., одн.) – *геркулесов труд* (рос., одн.) – *travaux d'Hercule* (фр., мн.) – *Hercules' labour* (англ., одн.).

Наприклад: *Сорок пять печатных листов мелким шрифтом – есть чего почитать! В этом отношении никто не может так хорошо оценить достоинства этого романа, как я. Нечего сказать – совершил* ***геркулесов труд****! Уф! Дайте перевести дух!* … (В.Г.Белинский)

Moxie: *No one's ever going to stop you talking, are they? Crestwell! It would, I admit, be a* ***Herculean labour*** (N. Coward).

V. Наявність в англійському та французькому варіантах прислівника або прийменника: *каїнова печать* (укр.) – *каинова печать* (рос.) – *marque au front de Cain* (фр.) – *the mark of Cain* (англ.).

Наприклад: *Not that I wish melodramatically "to set* ***the mark of Cain****" upon Elizabeth or upon Fanny or upon both jointly. Far from it* (R. Aldington).

И проступает, алая, когда привыкают молчать, на лицах детей Авеля ***каинова печать*** (Е. Евтушенко).

VI. Опущення прийменників **de**, **of** в російських та українських варіантах: *діжка Данаїд* (укр.) – *бочка Данаид* (рос.) – *tonneau des Danaïdes* (фр.) – t*he cask of Danaides* (англ.).

Наприклад: *[Базаров] никогда не пробует серьезно разговаривать с Ситниковым или с Кукшиною, потому что эти господа, очевидно, изображают своими особами бездонную* ***бочку Данаид****. Сколько в них не вали дельных мыслей, хоть весь британский музеум опрокинь в их головы, все будет проходить насквозь с величайшей легкостью* (Д. И. Писарев).

VII. Зміна d структурному складі, що пояснюється відсутністю відповідної граматичної форми у мові, яка запозичує фразеологізм: *дволикий Янус* (укр.) – *двуликий Янус* (рос.) – *Janus à deux visages* (фр.) – *two-faced Janus* (англ.).

Наприклад: *This case should be a lesson to us that one must not act like a* ***two-faced Janus****, sitting on the fence* (Etkind).

Не беда, что ***Янус*** *был* ***двулик****, в общем-то он жизнь достойно пожил.*

*Пусть он был одним лицом ничтожен, но зато другим лицом – велик (*Ф. Кривин)

VIII. Зміна компонентного складу фразеологізму (порівняно з його прототипом): *злетіти на Гелікон* (укр.) – *взлететь на Геликон* (рос.) – *ascended the heights of (mount) Helicon* (англ.)

Наприклад: *... песнь моя Отважилась* ***взлететь над Геликоном****, К возвышенным предметам устремясь, Нетронутым ни в прозе, ни в стихах* (Джон Мильтон).

IX. Наявність розбіжних перекладів французького прийменника **de** українською та російською мовами: **de** – «відсутність прийменника»: *l'ouvrage de Pénélope* (фр.) – *праця Пенелопи* (укр.); **de** – «від»: *renvoyer qn de Caïphe à Pilate* (фр.) – *відправляти когось від Понтія до Пілата* (укр.); **de** – «в»: *chemin de Damas* (фр.) – *дорога в Дамаск* (укр.).

Наприклад: *И даже это высказывание все же ещё недостаточно четкое и, в общем и целом, слишком приблизительное, потому что здесь для вспоминающего автора главную роль играет не то, что он пережил, а процесс того, как возникает ткань его воспоминаний,* ***труд Пенелопы*** *над тем, что сохранено памятью* (Стюарт Джеффрис).

X. Розбіжність у використанні часових форм: *канути в Лету* (укр.) – *кануть в Лету* (рос.) – *se plonger dans le Léthé* (фр.) – *smb. was swallowed up by Lethe* (англ.)

Наприклад: *Так, понимаете, и слухи о капитане Копейкине* ***канули в*** *реку забвения, в какую-нибудь эдакую* ***Лету****, как называют поэты* (Н. В. Гоголь).

It was thus, you understand, that the rumours about Captain Kopeikin ***were swallowed up*** *in the*

river of oblivion in this – er – ***Lethe****, as the poets call it* (Transl. D. Magarshack).

Висновки. Таким чином, структурно-граматичний аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом біблійного та міфологічного походження свідчить про наявність розбіжностей серед поданих фразеологізмів та про переплетення у фразеологічному фонді інтернаціонального та національного.

Подані біблеїзми та міфологізми надійшли до загальнолюдського фразеологічного фонду з латинської мови, не втративши свого семантичного значення завдяки наявності ономастичного компонента. До того ж однакове розуміння різними народами цих фразеологічних одиниць доводить їх інтернаціональність.

Щодо національного, то кожна мова, запозичуючи фразеологізм, намагається відтворити його власними мовними засобами. Романські та германські мови використовують артиклі та прийменники, не властиві слов'янським мовам. Номінативна конструкція з препозитивним означенням найчастіше спостерігається в українській та російській мовах. Складні часові форми та розширений компонентний склад підкреслюють національну своєрідність англійської мови.

Отже, будучи яскравим виражальним засобом мовного мистецтва, акумулюючи досвід і знання багатьох поколінь, часто відтворюючи особливості національної культури народу, біблеїзми та міфологізми є важливою частиною фразеології різних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сафронова О. В. Структура і семантика фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом біблійського походження : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 1997. 18 с.

2. Солдатова С. М. Структурно-семантичні особливості фразеології німецької мови та методика викладання фразеології. *Метода.* Київ, 1997. Вип. 7. С. 61–64.

3. Солодухо Э. Особенности фразеологической интернационализации по линии заимствования. *Активные процессы в области русской фразеологии.* Иваново, 1984. С. 124–134.

4. Техников Ю.В. Имена собственные в американском экспрессивном просторечии. *Вопросы английской лексикологии и лексикографии*. 1990. С. 30–34.

REFERENCES

1. Safronova O. V. Struktura i semantyka frazeolohichnykh odynyts iz onomastychnym komponentom bibliiskoho pokhodzhennia [Structure and semantics of phraseological units with onomastic component of biblical origin]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: Kyiv, 1997. 18 s.[in Ukranian].

2. Soldatova S. M. Strukturno-semantychni osoblyvosti frazeolohii nimetskoi movy ta metodyka vykladannia frazeolohii [Structural and semantic features of the German language phraseology and methods of teaching phraseology]. Metoda. Kyiv, 1997. Vyp.7. S.61-64. [in Ukranian].

3. Soloduho E. Osobennosti frazeologicheskoy internatsionalizatsii po linii zaimstvovaniya. Aktivnyie protsessyi v oblasti russkoy frazeologii. Ivanovo, 1984. S. 124-134. [in Russian].

4. Tehnikov Yu.V. Imena sobstvennyie v amerikanskom ekspressivnom prostorechii. Voprosyi angliyskoy leksikologii i leksikografii. 1990. S.30-34. [in Russian].